

GRČKO – PERZIJSKI RATOVI

Jonski ustanak

Za razliku od nezavisnih polisa na grčkom kopnu, maloazijski grčki polisi bili su pod kontrolom Perzije još od doba Kira Velikog. Perzijski satrapi nametali su **velike poreze**, a **ograničena je i sloboda trgovine** koja je bila glavna djelatnost maloazijskih Grka, što je potaklo **jonski ustanak** (oko 500.g.B.C.), a središte ustanka bio je jonski polis **Milet**. Pomoć Miletu i Jonjanima poslali su samo **Atena** (Milet je bio njena kolonija) i **Eretreja**, dok su Spartanci odbili tvrdeći da su Perzijanci jako daleko. Perzijanci su ipak bili premoćni, pa je *Milet spaljen, muškarci pobijeni, a žene i djeca odvedeni u roblje*.

Kralj Darije odlučio je kazniti one koji su mu se suprotstavili i krenuti na Grčku, prije svega na Atenu, a da je uspio u svom naumu pokoravanja Grčke bio bi prvi vladar koji je uspio ujediniti Europu i Aziju. Poslao je svoje izaslanike po grčkim polisima koji su u Darijevo ime tražili " **zemlju i vodu** ", tj. da se pokore Perziji, mnogi polisi to su i učinili zbog straha, dok su ih *Atenjani ubili, a Spartanci ih bacili u bunar ("evo vam zemlje i vode")*.

Bitka kod Maratona 490.g.B.C.

Prvi vojni pohod Perzijanaca na Grčku vodio je Darijev zet **Mardonije**, koji nije uspio jer je olujno nevrijeme potopilo perzijsko brodovlje kod **Atonskog rta**.

U slijedećem pohodu Perzijanaca polis **Eretreja** srušena je sa zemljom, a stanovništvo je odvedeno u ropstvo, takav postupak bila je pogreška Perzijanaca, jer su sada i oni Atenjani koji su pomišljali na suradnju s Perzijancima promijenili mišljenje i odlučili se suprotstaviti moćnoj Perziji.

Prva velika bitka vodila se 490.g.B.C. na Maratonskom polju, 40-ak km udaljenom od Atene. Atenjani su skupili vojsku od 9000 ljudi, a u pomoć je stiglo i 1000 hoplita iz polisa **Plateje** u pokrajini **Beociji**, zapovjednik grčke vojske bio je atenski vojskovođa **Miltijad** koji je spretnom taktikom uspio pobijediti puno brojniju perzijsku vojsku (oko 20 000 ljudi) i bez pomoći Spartanaca koji iz vjerskih razloga nisu stigli u bitku (morali su čekati puni mjesec da bi napustili Spartu). Hoplit **Filipides** koji je trčeci stigao u Atenu objavio je Atenjanima sretnu vijest i srušio se mrtav (**maraton!!!**).

Ostaci perzijskih snaga ukrcale su se na brodove i krenuli prema Ateni, ali je atenska vojska na vrijeme stigla u Atenu koja bi inače ostala nebranjena, pa su se Perzijanci povukli nazad u Aziju. Iako zaprepašten tim porazom Darije je počeo pripremati sljedeću invaziju na Grčku, no smrt ga je spriječila u tom pokušaju, a njegov zadatak preuzeo je sljedeći kralj **Kserkso**.

Temistoklo i jačanje mornarice

U isto vrijeme u Ateni su se dogodile dvije značajne stvari – vodeći politički strateg postaje **Temistoklo**, a u atičkim rudnicima srebra (**Laurium**) pronađena je nova vrlo bogata **srebrna žila**. Temistoklo je uspio uvjeriti Atenjane da se srebro uloži u izgradnju ratne mornarice, tj. gradnju oko 100 trirema, jer će prema njegovom mišljenju pomorska snaga biti

Slika 1: Mapa s lokacijama najznačajnijih bitaka u Grčko-perzijskim ratovima

odlučujuća u novom sukobu s Perzijancima (Delfijsko proročištvo mu je reklo da će Atenu obraniti "**drveni zidovi**", u čemu je Temistoklo prepoznao mornaricu). Temistoklo je u svom naumu dobio podršku atenskih masa pogotovo teta, jer su oni u izgradnji mornarice vidjeli korist za sebe, tj. imaju osiguran posao kao graditelji brodova, a kasnije i kao veslači. Osim mornarice Temistoklo je dao podići i obrambeni zid između luke Pirej i Atene (**tzv. pirejski zid**, čiji su neki dijelovi i danas vidljivi).

Bitke kod Termopila i Salamine, 480.g.B.C.

Početkom 480.g.B.C. oko 30 grčkih polisa formiralo je *obrambenu koaliciju zbog perzijske prijetnje*, a Sparta, Atena i Korint bili su najmoćniji članovi. Zapovjedništvo nad koalicijskom vojskom predano je Sparti zbog njezine vojne snage i tradicionalne vojne discipline.

Nešto kasnije, ali iste godine Kserkso je započeo marš prema Grčkoj, s oko 60.000 ljudi i 600 brodova, (najveća invazija na Europu morem sve do 1943. i savezničkog iskrcavanja na Siciliju). Perzijska vojska, kojom je ponovo zapovijedao Mardonije prešla je u Europu **pontonskim mostom** preko **Helesponta**, današnji **Dardaneli** (legenda kaže da je Kserkso dao išibati more i kazniti Posejdona jer mu je oluja potopila prvi pontonski most). Kako bi u svakom trenutku imao kopnenu vojsku i mornaricu u kontaktu, Kserkso je dao prokopati kanal kroz

Slika 2: Umjetnički prikaz bitke kod Termopilskog klanca. Taj klanac je bio vrlo uzak prostor između mora i strme litice, gdje su Grci odlučili sačekati Perzijance. Izdaja u grčkim redovima omogućila je Perzijancima da Grcima priđu s leđa, pa je Grke očekivala sigurna pogibija. Spartanski vojskovođa Leonida, tada je sve Grke poslao doma, čak i Spartance koji još nisu imali djece, jer nije imalo smisla da poginu, a nisu osigurali nasljednike. a na bojištu je ostavio samo jednu manju skupinu svojih Spartanaca koji su svi hrabro izginuli. Danas kod Termopila stoje dva spomenika koja čuvaju uspomenu na te događaje: suvremeni, tzv. Leonidin spomenik, s njegovim odgovorom na Kserksov zahtjev da predaju oružje: *Molon labe!* (Dođi i uzmi!), te drugi, onovremeni, najpoznatiji ratnički epitaf u europskoj povijesti, sa stihovima pjesnika Simonida s otoka Keja: "*Pođi, o stranče, Sparti pripovjedi, Pali smo slušajući što nam zapovjedi.*"

Spartanac odgovorio: "*...o, super onda ćemo se moći boriti u hladu...*"). Grčka izdaja (izdajnik se zvao **Efijalt**) omogućila je pobjedu Perzijanaca, a živote su izgubili svi Spartanci, jer im zakon ne dopušta povlačenje.

U isto vrijeme atenska mornarica pokušala je zaustaviti Perzijance u pomorskoj bitki kod **Artemizija** (otok Eubeja). Zadržavali su perzijsku mornaricu dovoljno dugo da ona ne može dovesti vojsku spartanskoj obrani s leđa u bitki kod Termopila, ali brojnost Perzijanaca na kraju je prevladala pa je u direktnu opasnost došla Atena. Temistoklo se tada istakao kao sjajan strateg i naredio napuštanje Atene, čiji su stanovnici većinom prebjegli na obližnji otok

poluotok **Atos** (na čijem je rtu Mardonije u prvom pohodu izgubio mornaricu zbog oluje).

Grci su odlučili pričekati perzijsku vojsku kod **Termopilskog klanca** (480.g.B.C.), pod vodstvom spartanskog kralja **Leonide**, odlučni u namjeri da ih ne propuste dalje, usprkos brojčanoj nadmoći Perzijanaca (brojčana nadmoć Perzijanaca slikovito je opisana riječima jednog Grka: "*...da će brojne perzijske strijele zamračiti sunce na nebu...*", na što mu je jedan

Salaminu, a Perzijanci su razorili nebranjenu Atenu. Temistoklo je tada poslao slugu kralju Kserksu sa lažnom porukom da napadne odmah ako želi spriječiti da demoralizirano stanovništvo pobjegne. Na taj je način Temistoklo navukao perzijsku mornaricu na bitku u uskom prolazu između **otoka Salamine** i luke Pirej (bitka kod Salamine 480.g.B.C.), gdje su manji i pokretljiviji grčki brodovi bili u velikoj prednosti, a spretnom taktikom Grci su se prebacivali na perzijske brodove gdje su se mogli boriti kao na kopnu. Salamina je bila jedna od važnijih bitaka u povijesti, jer porazom u njoj Grčka bi postala jedna od perzijskih satrapija i tko zna kako bi se to odrazilo na grčku umjetnost, dramu, filozofiju, povijesnu znanost i demokraciju, ali grčka pobjeda uvjetovala je odlazak Kserksa i njegove mornarice i to je bio zadnji posjet perzijskog kralja Europi.

Slika 3: Grčka trirema s kakvom su Grci pobijedili u bitki kod Salamine, 480. B.C.

Bitke kod Plateje i Mikale, 479.g.B.C.

Konačan poraz i izgon perzijske vojske dogodio se u bitki kod **Plateje** u **Beociji**, gdje je grčku vojsku predvodio **Pauzanija**, Leonidin sin, a od oko 50.000 Perzijanaca samo je nekoliko tisuća preživjelo. Iste godine (a prema Herodotu i isti dan) Perzijanci su pretrpjeli još jedan poraz u bitki kod **rta Mikale** na maloazijskoj obali.

Supremacija Atene

Grčke pobjede 480. i 479.B.C. osigurale su grčko kopno od daljnjih napada, ali su Atenjani željeli protjerati Perzijance i sa područja Male Azije. S tim ciljem su se Ateni pridružili i mnogi drugi polisi, dok se Sparta vratila svojoj staroj politici izolacije. Spomenuti polisi sastali su se na otoku **Delosu** i formirali tzv. **Delsku ligu** pod atenskim vodstvom. Svaki polis imao je jedan glas u određivanju politike Lige i svi polisi su pristali uplaćivati određenu sumu u zajedničku blagajnu koja se nalazila na Delosu, a s tim novcem financirao bi se rat s Perzijom.

Delska liga se pokazala uspješnom, tj. oko 450.g.B.C. ratovi između Grka i Perzijanaca su prestali, a maloazijski Grci oslobođeni perzijske vlasti. Tijekom

Slika 4: Mapa na kojoj je prikaz podijeljenosti Grka na one koji su u savezništvu s Atenom, odnosno Spartom.

ratovanja Atena je dobro iskoristila svoju vojničku komandu koja joj je dodijeljena od članica Delske lige, pa je počela širiti i svoj politički utjecaj, tj. počela se miješati u unutrašnje stvari mnogih polisa koji su bili članovi Lige. Atena je uspjela pridobiti ostale članove da se blagajna sa otoka Delosa prebaci u Atenu, što je omogućilo bogaćenje Atene, a Delska liga postaje u stvari **Atenski pomorski savez** ili mala atenska imperija. Sa političkim vodstvom ubrzo je

stigla i trgovačka dominacija, jer je Atena svoje trgovačke aktivnosti raširila preko Egejskog mora i istočnog Sredozemlja.

ATENA U DOBA PERIKLA

Pod vodstvom **Perikla** u razdoblju od oko **450 – 429.g.B.C.**, Atena je uživala svoj najslavniji period ili Zlatno doba Atene.

Atenska demokracija

Atena u doba Perikla bila je prostor tzv. direktne demokracije. U takvom sistemu građani su neposredno odnosno direktno sudjelovali u svakodnevnim poslovima uprave polisa.

Za razliku, u današnjim demokracijama građani u vlasti sudjeluju posredno odnosno indirektno, preko izabranih predstavnika koji

sudjeluju u radu Parlamenta. Periklo je bio uvjerenja da svi građani, bez obzira na njihovo bogatstvo ili društveni status, trebaju sudjelovati u vladanju. Zbog toga je uveo plaće za rad u državnoj službi, čime su i siromašni građani mogli sudjelovati u radu Skupštine i ostalim političkim tijelima polisa.

Osim demokratskih uvjerenja, Periklu je dobrobit i zadovoljstvo siromašnijih slojeva bilo važno i iz dodatnih razloga, naime temelj atenske vojne moći bila je mornarica, a veslači na brodovima regrutirali su se iz najsiromašnijih slojeva. Time su oni podržavali Perikla u jedinoj izbornoj dužnosti u Ateni, a to je bio položaj stratega (general). Svake godine se biralo 10 vojnih zapovjednika, a Periklo je bio izabran 15 godina za redom.

Slika 5: Periklo i njegova žena i pratiteljica Aspazija. Periklo je bio jedan od najznačajnijih ljudi u stvaranju atenske demokracije i njezinih kulturnih i civilizacijskih vrijednosti. Krug njegovih prijatelja i suradnika bila su „strašna“ imena, koja još danas izazivaju strahopoštovanje – dramatičar *Sofoklo*; povjesničar *Herodot*; kipar i umjetnik *Fidija*; filozof-sofist *Protagora*. Njegova žena Aspazija također nije bila obična ženica, već bivša kurtizana, vrlo lijepa, obrazovana i utjecajna.

Slika 6: Brdo Pnyx, na kojem je zasjedala Atenska Skupština. U središnjem planu je mjesto govornika u Skupštini. Na ovom mjestu su se okupljali svi građani Atene otprilike tri puta mjesečno. Ovdje bi debatirali oko važnih stvari i glasali za određene zakone. Jednom godišnje glasali bi o protjerivanju nekoga iz Atene (*ostrakizam*). Na drugoj strani Atene, ispod Agore, na mjestu koje se naziva *Bouleuterion* sastajalo se *Vijeće 500* ili *Boule*. To Vijeće rješavalo je svakodnevne političke i ekonomske stvari u Ateni, i određivalo dnevni red za Skupštinu, a članovi (koji su birani ždrijebom), spavali su u obližnjem Tholosu kako bi bili spremni brzo reagirati u slučaju potrebe.

Vanjska politika Atene

Periklova politika išla je u smjeru učvršćivanja atenske prevlasti i moći u Atenskom pomorskom savezu i šire, zbog čega je provodio **agresivnu vanjsku politiku**. Čim bi se neki polis pobunio protiv dominacije Atene, Periklo bi osobno poveo vojsku i ugasio pobunu, a u posebno nesigurnim prostorima naselio bi atensko stanovništvo (npr. otok *Eubeja*). Politiku naseljavanja atenskog stanovništva provodio je i na prostorima izuzetne strateške važnosti za Atenu, npr. prostor **Helesponta** (*Dardaneli*) i **Bospora** (grad *Bizantium*, kasnije *Konstantinopol*), kuda je išla **opskrba Atene žitom** sa prostora današnje južne Rusije. Periklo je također bio uvjerenja da su ratovi s Perzijom stvar prošlosti, a da je **Sparta prijetnja** u budućnosti, tj. da jedino Sparta može narušiti bogatstvo, primat i moć koju je Ateni donio Atenski pomorski savez.

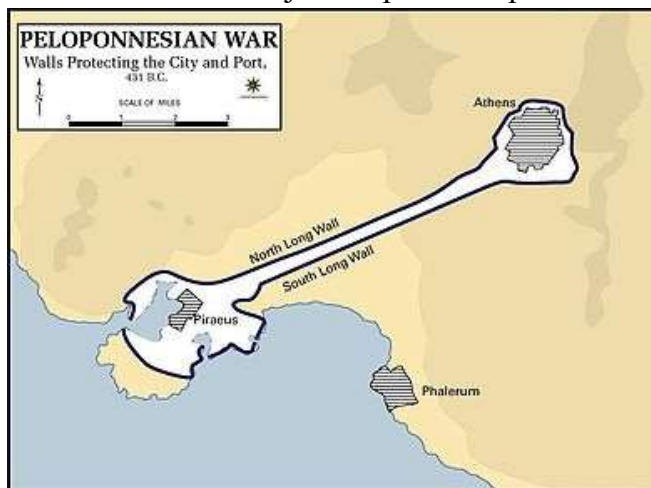
Procvat kulture i arhitekture

Na Periklovu inicijativu, a mnogi kažu da je u tome veliku ulogu imala njegova žena Aspazija, započela je **reizgradnja uništenih hramova na Akropoli**, u kojoj su sudjelovali najznačajniji grčki arhitekti tog vremena – **Fidija, Iktin, Kalikrat**.... Tada je sagrađen i vjerojatno najljepši od svih grčkih hramova – **Partenon**, u isto vrijeme sagrađene su i veličanstvene stubbe prema Akropoli – **Propileje**, itd. (o takvim stvarima više nešto kasnije). Održavani su i mnogi festivali, a posebno su važna bila natjecanja u dramskim izvedbama. Financiranje tih velikih radova i umjetničkih događanja, omogućavala je **blagajna Delske lige** koja je premještena u Atenu, što su Periklovi kritičari probali iskoristiti protiv njega, ali za to nisu mogli pridobiti gotovo niti jednog Atenjana, jer su mnogi *ovisili o plaćama koje dobivaju za rad* na navedenim građevinama. Tako je Akropola postala Periklovo nasljeđe.

PELOPONESKI RAT 431 – 404 B.C.

Uzrok rata

Mnogi Grci izvan Atene nisu s oduševljenjem promatrali atensku dominaciju Grčkom. Većina takvih nezadovoljnika jedini su oslonac nalazili u Sparti, za koju su mislili da može konkurirati Ateni. Nije bilo potrebno previše vremena, pa da se cijela Grčka podijeli u dva

konkurentna kampa. Jedan je bio Atenski pomorski savez, a drugi **Peloponeski savez**, u kojem je hegemoniju imala Sparta, a tom bloku prilazili su oni spomenuti nezadovoljnici atenskom premoći. Blokowska podjela morala je dovesti do rata, koji će kada počne trajati dugih 27 godina i prilično oslabiti sve učesnike, a pogotovo Atenu i Spartu.

Tijek rata

Borbe su započele **431 B.C.**, bez većih uspjeha s obje strane. Sparta je provodila taktiku slamanja atenskog morala redovitim upadima u Atiku i pustošenja polja. Do odlučne bitke nije došlo jer je Periklo

Slika 7: "Dugi zid" koji je povezivao luku Pirej i Atenu. Ove zidine su pružale veliku sigurnost stanovnicima Atene, jer spartanska vojska ih nije mogla probiti, a osiguravale su nesmetan dotok namirnica u opkoljenu Atenu. Namirnice su stizale brodovima, a na moru je Atena bila gazdarica. I dok je žito nesmetano stizalo u Pirej preko Helesponta, Atena je bila sigurna

naredio povlačenje unutar zidina, koje su izgrađene od luke Pirej do Atene, a opasana je i cijela Atena te nije dopuštao otvoreni sukob sa Spartancima jer se njih tada smatralo nepobjedivima.

Atenska je mornarica također redovito vršila napade na razne točke na Peloponezu, ali takvi upadi nisu nanosili nikakvu štetu Sparti.

Veću štetu nego bilo koja ofenziva koju je Sparta poduzimala na područje Atike, uzrokovala je **epidemija** neke bolesti, najvjerojatnije kuge, zbog prenapučenosti Atene. Zaraza je odnijela tisuće života u među kojima i sam **Periklo**, što je utjecalo na atensku efikasnost u nastavku rata. Pat pozicija u kojoj su se nalazile dvije zaraćene strane i u kojoj nitko nije uzeo dominantnu poziciju, a i Atena i Sparta iskazali su svoju hrabrost, dovela je do potpisivanja primirja, tzv. **Nikijin mir, 421 B.C.** – nazvan po atenskom generalu Nikiji koji je vodio pregovore.

Sicilska ekspedicija 415 B.C.

U Ateni je nekoliko godina nakon potpisanog primirja došlo do političke polarizacije, tj. jedan dio političara bio je za nastavak rata protiv Sparte, a drugi su pak bili za miroljubiviju politiku. Predvodnici takvih političkih razmišljanja nazivani su **demagozi**.

Alkibijad, talentirani mladi političar, vrlo ambiciozan uspio je uvjeriti atensku skupštinu da odobri slanje velike flote na **Siciliju**, kako bi se pomoglo tamošnjim *jonskim polisima* (prije svega **Segesti**) i spriječilo **Sirakuzu** (*polis Dorana*) koja je na strani Sparte, u daljnjoj opskrbi Sparte žitom i drvetom. U stvari Alkibijad je imao namjeru osvojiti **cijelu Siciliju**, a zatim i **Kartagu** i tako za Atenu osvojiti nove oblasti na Zapadu u kojima bi on bio glavna ličnost. Uoči polaska ekspedicije netko je u Ateni porazbijao *herme* (stupovi sa glavom boga **Hermesa**), pa su zagovornici miroljubive politike za taj čin optužili Alkibijada, kojem je naređeno da se vrati u Atenu i pristupi suđenju kojim bi se dokazalo da li je kriv ili nevin. Alkibijad je strahovao da će mu politički neprijatelji

Slika 8: Katastrofa atenske mornarice na Siciliji. Poraženi članovi atenske mornarice završili su kao zarobljenici i radili mukotrpno na sicilskim kamenolomima sve do smrti od iznemoglosti.

osigurati optužbu pa je **prebjegao u Spartu** i time je Atena izgubila važnog vojskovođu, pa bi i to mogao biti jedan od razloga katastrofalnog poraza Atene od Sirakužana i na moru i na kopnu, a od oko 40.000 Atenjana vratilo se samo nekoliko stotina preživjelih.

Bitka kod Egospotama, 405.B.C.

Katastrofa na Siciliji okrenula je tijekom rata, jer su mnogi polisi napustili Atenski pomorski savez, a Sparta je postala svjesna da je moguće pobijediti atensku mornaricu. Na stranu Sparte uključila se financijskom pomoći i **Perzija** koja se nadala ponovnoj uspostavi kontrole nad maloazijskim grčkim polisima. Spartanska je mornarica godine **405 B.C.** uništila ostatke atenske mornarice u bitki kod **Egospotama** (u blizini *Helesponta*). Atena više nije bila u mogućnosti osigurati svoju opskrbu žitom kroz tjesnace **Helespont** i **Bospor**, pa je morala pristati na predaju uzrokovanu glađu slijedeće godine.

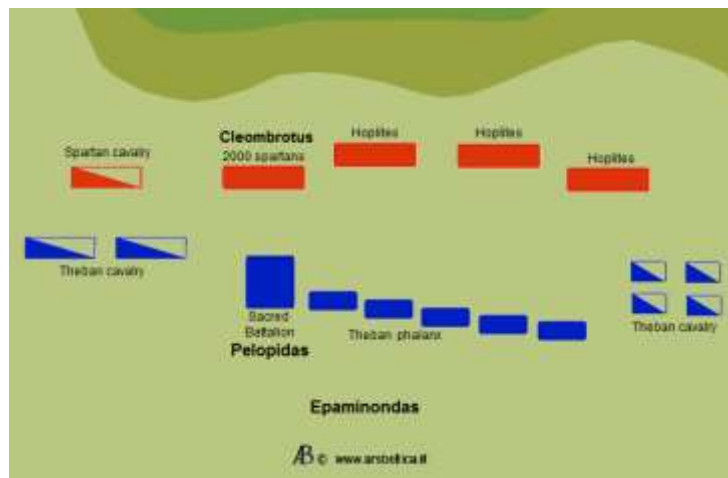
Posljedice rata

Atena je morala **raspustiti svoj Pomorski savez**, a kao garanciju za budućnost i simbol poniženja **srušene su zidine koje su povezivale Atenu sa lukom Pirej** i to uz zvuke spartanske muzike. Sparta je ovakav razvoj događaja proglasila "*oslobađanjem Grčke*", a vlast u Ateni predana je *tridesetorici spartanskih bogataša*, a takav režim poznat je pod nazivom "**tiranija tridesetorice**".

Peloponeski rat imao je katastrofalne posljedice za grčku politiku, iako su se dogodile neke pozitivne stvari kao što je slamanje Atenskog saveza i oslobađanje podložnih polisa od atenske kontrole. Rat je imao razarajuće efekte na brojnost populacije u polisima i do pada morala kod stanovništva. *Sve to skupa olakšalo je kasnije osvajanje Grčke od strane Makedonije.*

Doba hegemonija

Početak **IV.st.B.C.** obično se naziva "**doba hegemonija**", jer se u tom razdoblju često smjenjuju polisi koji imaju hegemoniju ili vodstvo nad skupinom saveznika. Najčešće su se u tom vodstvu izmjenjivali polisi – **Sparta, Atena i Teba**. Polis Teba postala je moćna sila koja je iskoristila netrpeljivost između Atene i Sparte i pristajala na savezništvo malo s Atenom malo sa Spartom. Uglavnom, takva situacija dovođila je do daljnjeg slabljenja grčkih polisa, pa se čak dogodilo da je u jednom trenutku poražena i spartanska

kopnena vojska. **Slika 9:** *Bitka kod Leuctre, 371.B.C.* Prijelomna bitka za grčki svijet, kada je poražena Spartanska vojska, a tebanski vojskovođa *Epaminonda* zaradio besmrtnost. Njegova taktika tzv. „*kosog klina*“ u potpunosti je uspjela. Naime, Spartanci su na svojem desnom krilu uvijek imali najjače hoplite. Epaminonda je zato u velikoj mjeri ojačao svoje lijevo krilo, tako da ono nadjača Spartance, prije nego ostatak falange dođe u dodir s ostalim dijelovima spartanske falange.

tebanski vojskovođa **Epaminonda** koji je nanio poraz Sparti u bitki **kod Leuktre, 371 B.C.** i time prekinuo gotovo religiozno uvjerenje o nepobjedivosti spartanske vojske.